

Asia: VN/28937/2021

Arviomuistio pienriitamenettelystä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Itä-Uudenmaan Käräjäoikeus (jälj. IUKO) esittää pyydettyinä lausuntona viitteessä mainitusta asiasta seuraavan.

Yleistä

Käräjäoikeus pitää ehdotuksen yleisiä tavoitteita toimivien oikeusprosessien ja oikeusturvan parantamiseksi hyvänä kehityssuuntana. Pienriitamenettelyä voidaan pitää yhtenä varteen otettavana keinona saavuttaa oikeusturva taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Menettelyn nimikettä voidaan pitää onnistuneena. Näkemystä siitä, että tuomioistuinten houkuttelevuutta voisi lisätä se, että asianosaiset voisivat vaikuttaa siihen, missä menettelyssä asia käsitellään, voidaan pitää myös oikeaan osuneena, kun jo nyt asioita, joita luultavasti tulisi käsittelemään pienriitamenettelyssä, yritetään ajaa summaarisina asioina.

Sääntelyvaihtoehtoista

Soveltamisala

Muistiossa lähdetään siitä, että sääntelyvaihtoehtoja tarkasteltaessa keskeisellä sijalla ovat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset. Lähtökohtaa voidaan pitää perusteltuna. Muistiossa ehdotetaan pienriitamenettelyn intressin enimmäismääräksi 2 500 euroa, 5 000 euroa, 10 000 euroa ja 15 000 euroa. Euromääräisesti rajattua arvoa on helppo soveltaa, ja sen vuoksi

euromääräistä rajaa voidaan pitää perusteltuna. Toisaalta tarkka euromäärä voi rajata pois myös sellaisia asioita, jotka laatunsa vuoksi soveltuisivat hyvin menettelyyn. Tältä osin voidaan huomauttaa, että nykyään 10.000 euron riita-asiassa (esimerkiksi autokauppa) oikeudenkäyntikulut nousevat helposti yli vaaditun pääoman. Tästä syystä euromääräisen rajan tulisi olla mieluummin esitettyjen määrien yläpäässä. Sen vuoksi olisi perusteltua harkita myös muistiossa esitettyä näkemystä siitä, että tietyt asiat niiden euromääräisestä arvosta huolimatta käsiteltäisiin pienriitamenettelyssä. Harkittavaksi voisi tulla myös se, että asianosaisten suostumuksella myös tietyn rahamäärän ylittävät riidat voitaisiin käsitellä pienriitamenettelyssä. Toisaalta asianosaisten suostumuksen edellyttäminen kaikissa tapauksissa voisi johtaa siihen, että menettelyä sovellettaisiin turhan harvoin. Sen vuoksi jonkinlainen euromäärä, jonka alittavat riidat käsiteltäisiin aina pienriitamenettelyssä, olisi perusteltua. Edelleen tuomioistuimelle tulisi aina jättää mahdollisuus siihen, että se voisi siirtää asian täysimittaiseen oikeudenkäyntiin. Jos tämä oikeus annetaan myös asianosaisille, sitä voidaan käyttää myös taktisiin ja jopa kiusantekotarkoituksiin, jolloin myös vähintään toisen asianosaisen oikeusturva voi vaarantua.

Jatkovalmistelussa tulisi myös kiinnittää huomiota siihen, miten summaaristen riita-asioiden keskittäminen vaikuttaa pienriitamenettelyyn. Tässä yhteydessä tulisi selvittää Päijät-Hämeen käräjäoikeuden esittämien tavoin mahdollinen tarve keskittää riitautuneiden summaaristen ja muiden pienriita-asioiden käsittely tiettyihin käräjäoikeuksiin.

Menettelyn keventäminen ja yksinkertaistaminen

Haastehakemuksen muoto ja sisältö

Lausunnon antaja ei pidä haastehakemukselle asetettujen vaatimusten lieventämistä perusteltuna ratkaisuna. Oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 5 §:n sanamuoto täydennyskehotuksen esittämiseksi on, että täydennyskehoitus on annettava, ”jos se on oikeudenkäynnin jatkamiseksi tai vastauksen antamista varten välttämätöntä.” Edelleen 5 luvun 6 §:n sanamuoto, että haastehakemus on jätettävä tutkimatta, jos se on niin ”puutteellinen, epäselvä tai sekava, ettei se kelpaa oikeudenkäynnin perustaksi.”

Lain asettama välttämättömyys-kriteeri ei toimi nykyisinkään riittävän tehokkaasti puutteellisten ja sekavien haastehakemusten tutkimatta jättämiseen. Käytännössä hyvinkin sekava haastehakemus voi ylittää mainitun kynnyksen, jos riidan kohde on riittävällä tavalla yksilöitävissä. Nämä haastehakemukset puolestaan työllistävät huomattavasti enemmän tuomioistuimia kuin sellaiset, jotka on laadittu lain edellyttämällä tavalla. Nykymuodossaan laki karsii varsin harvoja haastehakemuksia. Mikäli haastehakemuksen vaatimuksia kevennetään, tämä lähinnä vain rasittaa tuomioistuimia prosessinjohdollisesti ja lisää heikkotasoisten haastehakemusten määrää.

Voidaan huomauttaa, että nykymuotoisen lain esitöissä HE 200/2017 (s. 20) todettiin, että ”Tuomioistuimen tehtävänä ei ole selvittää kantajan puolesta tämän vaatimuksia ja niiden perusteita. Tuomioistuimen rajallisia resursseja ei myöskään ole perusteltua suunnata asioihin, jotka edellyttävät tuomioistuimelta suhteettomia prosessinjohtotoimia. Säännöksiä kanteen tutkimatta jättämisestä olisi selventää siten, että perusteisiin jättää kanne tutkimatta haastetta antamatta lisättäisiin, että haastehakemus on niin epäselvä tai sekava, ettei se kelpaa oikeudenkäynnin perustaksi.” Tähän nähden pienriitamenettelyn säätäminen ei saa johtaa tilanteeseen, jossa puutteellisten, epäselvien ja sekavien kanteiden ajaminen sallittaisiin.

Vaikka haastehakemuksen muotovaatimuksia ei kevennettäisi, voitaisiin kansalaisten asiointia helpottaa mietinnössä kuvatulla tavalla lomakkeilla ja valmispohjilla. Vaatimusten ja kanteen keskeisten perusteiden asianmukaista ilmoittamista voidaan helpottaa ohjeistuksella ja neuvonnalla. Lomakkeiden ja sähköisen portaalin käyttöönotto voisi ohjata asiakkaita laatimaan haastehakemukset ja vastaukset niin, että asioiden eteenpäin vieminen omin avuin onnistuisi ja tapahtuisi nykyistä useammin. Parhaimpiin tuloksiin voitaisiin päästä toimivan portaalin avulla, joka voisi ohjata portaalin käyttäjää laatimaan kanteensa tai vastauksensa sellaiseen muotoon, joka olisi paremmin tutkittavissa. Sähköisten järjestelmien osalta suurin epäily kohdistuu niiden toteuttamiseen, josta on valitettavan huonoja kokemuksia esimerkiksi käytössä olevan RITU-sovelluksen tai AIPA-järjestelmän osalta. Lomakkeet olisi melko helppo laatia, mutta ne ovat melko vanhanaikainen keino, joka osaltaan työllistäisi tuomioistuimia, kun lomakkeella oleva tieto pitäisi siirtää tuomioistuinten osin sähköisiin järjestelmiin.

Asian käsittelyn keventäminen

Muistiossa lähdetään siitä, että kirjallisten lausumien pyytäminen pitäisi pitää aivan minimissä. Nykyisten riitautuneiden summaaristen asioiden perusteella tämä ei ole realismia. Pienriitamenettelyssä lähtökohta on tietysti vähän toinen, kun kantajakin jo haastehakemusta laatiessaan lähtee siitä, että asia on riitainen. Tällöin kantajan tulisi jo haastehakemuksessa esittää seikkoja, joiden perusteella se katsoo, ettei vastaajan riitautus ole asiassa merkityksellinen. Tämän osalta on aika optimistista olettaa, että maallikkoasiakkaat pystyisivät tähän. Jos kantaja ei ole osannut ilmaista näitä seikkoja haastehakemuksessaan, lausuman pyytäminen on lähes aina välttämätöntä. Toisaalta ainakin riitautuneissa summaarisissa asioissa myös vastaajien vastaukset vaativat huomattavan usein täsmentämistä tai täydentämistä. Nämä seikat eivät tue ajatusta siitä, että pienriitamenettelyssä voitaisiin pitää kirjeenvaihto minimissä.

Muistiossa esitetään myös ajatus siitä, että käsittelyn tulisi olla suullista ja siihen pitäisi siirtyä mahdollisimman pian. Nykyinen prosessilainsäädäntö lähtee siitä, oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 27 a §:n poikkeussäännöstä lukuun ottamatta asia tulee käsitellä suullisessa istunnossa. Muutoksen myötä oikeudenkäyntikulujen määrä on kasvanut merkittävästi, joka on ollut puolestaan yksi suurimmista syistä siihen, että oikeudenkäyntikuluriski ja oikeudenkäyntikynnys ovat nousseet (muistio s. 32). Sen vuoksi pienriitamenettelyä valmisteltaessa tulisi miettiä, saavutetaanko suullisella käsittelyllä sellaista lisäarvoa, että siihen kannattaa siirtyä.

Tällä hetkellä valtaosa riitautuneista summaarista käsitellään asianosasisten suostumuksella kirjallisessa menettelyssä. Pienempien riitakysymysten osalta asianosaiset jopa usein toivovat kirjallista menettelyä, vaikka se ei olisi nykyainsäädännön mukaan mahdollista. Kuluttajariitalautakunnassa puolestaan vain satunnaisesti asiassa ei voida antaa ratkaisusuositusta sen vuoksi, että asian ratkaiseminen edellyttäisi suullisen todistelun vastaanottamista. Valmistelussa tulisikin punnita vakavasti, voitaisiinko asia käsitellä pienriitamenettelyssä ensisijaisesti kirjallisessa menettelyssä. Eurooppalainen vähäisiin vaatimuksiin sovellettava menettely on pääsääntöisesti kirjallinen (muistio s. 22). Kirjallisella menettelyllä voitaisiin saavuttaa selviä säästöjä oikeudenkäyntikuluissa. Tämä luultavasti edistäisi myös oikeudenkäyntikynnyksen madaltumista ja mahdollistaisi sen, että yksityishenkilöt ajaisivat itse omia asioitaan. Yhtenä vaihtoehtona voisi olla, että ainakin pienempää intressiä koskevat riidat käsiteltäisiin ensisijaisesti kirjallisessa menettelyssä. On myös otettava huomioon, että usein vastaajat esittävät perustellun kiistämisperusteen vastatessaan kirjallisesti kanteeseen, jos tällainen asia viedään suoraan istuntoon, on olemassa riski, että tällainen vastaaja ei tule paikalle istuntoon, jolloin hänen perusteltu kiistämisensä jää vaikutuksettomaksi.

Tällaisessa vaihtoehdossa asianosaisille tulisi luonnollisestikin antaa oikeus vaatia suullista käsittelyä. Tuomioistuimella tulisi myös olla oikeus siirtää asia oma-aloitteisesti suulliseen käsittelyyn. Toisaalta tuomioistuimelle tulisi myös jättää oikeus evätä selvästi perusteettomasti vaadittu tai muuten turha suullinen käsittely. Suulliseen käsittelyyn asia tulisi siirtää aina asianosaisen kuulemiseksi ja suullisen todistelun vastaanottamiseksi. Suullisen käsittelyn osalta harkittavaksi voisi tulla myös muunlainen käsittely kuin nyt voimassa oleva istunto käräjäoikeudessa. Etäviestimin tapahtuva kuuleminen voisi olla joissain tapauksissa riittävä keino suullisen käsittelyn toteuttamiseksi. Kysymystä on luonnollisesti arvioitava myös ihmisoikeusvelvoitteiden näkökulmasta.

Pääkäsittely

Muistiossa (s. 119) on lähdetty siitä, että pienriitamenettely keventäisi oikeudenkäyntimenettelyä. Prosessi olisi hyvin pelkistetty ja kaikki ylimääräinen olisi siitä karsittu pois (muistio s. 122). Tällöin tuomarin prosessijohtovelvollisuus korostuu samassa suhteessa kuin menettelyä kevennetään.

Niissä tilanteissa, joissa asiaa ei voida ratkaista kirjallisessa menettelyssä, IUKO pitää ehdotettua yhden istunnon mallia kannatettavana. Tässä vaiheessa mietinnössä tätä vaihtoehtoa on käsitelty yleisellä tasolla, eikä ymmärrettävästi ole lähdetty pohtimaan menettelyn yksityiskohtia. IUKO katsoo aiheelliseksi kuitenkin jo tässä vaiheessa nostaa esiin muutamia yhden istunnon malliin liittyviä epävarmuustekijöitä. Koska nykyinen laki lähtee siitä, että lähtökohtaisesti asioissa pidetään erillinen valmisteluistunto, edellyttäisi yhden istunnon malli prosessinjohtollisia keinoja käsittelyn keskittämisen turvaamiseksi.

IUKOn kokemuksen perusteella selkeät asiat ovat yleensä valmisteltavissa varsin nopeasti. Näissä asioissa on usein avustajat mukana. Yksityishenkilöidenkin ajamat asiat voidaan valmistella nopeasti, mutta tällöin kysymys voi olla pikemminkin siitä, että henkilö ei osaa ajaa asiaansa. Toisaalta pienen ja selkeänkin asian valmistelu voi olla hyvin hankalaa, jos asianosainen ajaa itse asiaansa eikä hän ymmärrä aineellisesta tai prosessilainsäädännöstä mitään. Oma ryhmänsä on myös periaatteesta riitelevät henkilöt, jotka yrittävät sotkea asiaan kaikkea siihen kuulumatonta. Näissä kaikissa tilanteissa valmistelun merkitys korostuu. Jos sitä ei ole lainkaan, keskitetyn pääkäsittelyn toimittamiselle ei ole edellytyksiä. Jos asiaa ei valmistella myöskään kirjallisesti, pääkäsittelyn onnistumiselle ei ole kovin hyviä edellytyksiä.

Nämä seikat huomioiden mietinnössä kuvattu oletus asian käsittelyn virtaviivaisuudesta vaikuttaa optimistiselta. Näiltä osin on huomioitava, että varsin usein asianosaisten, etenkin maallikkojen, ohjaaminen tapahtuu parhaiten suullisessa istunnossa. Maallikoiden prosessaaminen ei yleensä ole tehokasta ja pyri tiiviyyteen, vaan päinvastoin asiat tahtovat rönsyillä. On tavanomaista, että maallikot eivät kirjallisia lausumia antaessaan osaa vastata tai muotoilla asiaansa taikka he ohittavat heille esitetyt kysymykset. He saattavat toimittaa omasta takaa tarpeettomia lausumia. Usein asian selvittäminen vaatii sen viemistä suulliseen valmisteluun. Mikäli prosessia on tarkoitus toisaalta keventää esimerkiksi jättämällä pois valmisteluistunto sekä kirjelmöinti, vähenevät tuomarin mahdollisuudet harjoittaa prosessijohtoa.

Lisäksi mietinnössä ei ole huomioitu sitä, että asianosaiset – niin maallikot kuin asianajajat – usein jättävät todistelun nimeämisen varsin viime hetkiin. Todistelua saatetaan esittää istuntoa edeltävänä päivänä tai vasta istunnossa ilman, että siitä ennakolta ilmoitetaan. Tämä johtaa siihen, että vastapuoli ei ole ehtinyt perehtyä todisteluun ja esittää vastatodisteita, jolloin käsittely usein lykkääntyy. Pienriitamenettelyssä tulisi olla keinoja ehkäistä tällainen menettely ja turvata pääkäsittelyn keskittäminen. Tämä korostuu, jos tavoitteena on, että suullisia käsittelyjä on vain yksi. Esimerkiksi Norjan osalta kerrottu menettely, jossa suullista valmistelua ei toimiteta ja asianosaisten tulee ilmoittaa todistelu viikkoa ennen suullista loppukäsittelyä, voisi olla kannatettava. Tältä osin voitaisiin säätää preklusioseuraus. Ilman tällaisia prosessinjohtokeinoja IUKO suhtautuu epäilevästi siihen, että yhden istunnon malli käytännössä toteutuisi.

Toisaalta ongelmana on, että vasta suullisessa käsittelyssä tuomari kykenee tehokkaasti ohjeistamaan asianosaisia. Ongelma korostuu, jos tuomarin prosessinjohtovastuuta lisätään. Voi olla, että istunnossa havaitaan, ettei asianosainen ole huomannut esittää todistelua jostain asiasta tai hän ei ole ymmärtänyt hänellä olevan näyttötaakka tietystä seikasta. Ei ole epätavanomaista, että maallikot tulevat istuntoihin enemmän tai vähemmän ”takki auki” ja vasta valmisteluistunnossa ymmärtävät, mitä asiassa heiltä edellytetään. Lisäksi maallikot saattavat yksilöidä todisteet heikosti ja toimittaa asiakirjanippuja, joista todisteet ovat vaivalla erotettavissa. Menettelyn keventäminen muilta osin kasaa painetta tuomarille harjoittaa opastavaa prosessinjohtoa pääkäsittelyssä. Mikäli pyritään yhteen istuntoon per asia, tulee luoda puitteet, jossa asia todella voidaan käsitellä yhdellä kertaa.

Mietinnössä ei ole käsitelty sitä, miten yhden istunnon malli toteutettaisiin tapauksissa, jossa osapuolet nimeävät henkilötodistajia. Kun todistajan nimeää maallikko, on käräjäoikeuden yleensä kutsuttava todistaja istuntoon. Kutsun toimittaminen vaatii yleensä noin 2 viikkoa, riippuen henkilön tavoitettavuudesta ja haastemiesten työmäärästä. Käytännössä käräjäoikeudella tulisi olla tiedossa kuultavat todistajat hyvissä ajoin ennen pääkäsittelyä ja yleensä kuultavat henkilötodistajat selvitetään viimeistään valmisteluistunnossa. Mikäli pienriitamenettelyssä ei ole valmisteluistuntoa ja henkilötodistajia nimetään vasta pääkäsittelyssä, johtaa tämä lähes väistämättä käsittelyn peruuntumiseen. Pienriitamenettelyssä voisi olla syytä harkita henkilötodistajien määrän rajoittamista esimerkiksi siten, että asia siirretään laajan riita-asian käsittelyyn, jos todistajia nimetään enemmän kuin yksi per osapuoli.

Voidaan vielä nostaa esiin huomio, että asia saatetaan toisinaan riitauttaa vain asian käsittelyn lykkäämiseksi. Tällä tavoin voidaan pyrkiä hidastamaan muun muassa laskujen perintää. Väärinkäyttöpyrkimykset pitäisi pystyä ehkäisemään. Mahdollinen alennettu kuluriski voi lisätä halua käyttää menettelyä väärin. Menettelystä ei tule luoda kätevää tapaa hankkia maksuaikaa laskuille. Käsittelyä voidaan pyrkiä venyttämään esimerkiksi esittämällä pelkkä laskua koskeva maksuväite ilman mitään todistelua ja vaatimalla asian käsittelyä istunnossa.

Mikäli tuomarin prosessinjohtovelvollisuutta korostetaan, on syytä harkita, olisiko syytä lisätä tuomarin mahdollisuutta rajoittaa todistelua. Nykyinen oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 8 §:n mahdollistaa todistelun rajaamisen pykälässä luetelluissa tilanteissa. Muistion (s. 80) mukaan Tanskassa todistelun esittäminen pienriitamenettelyssä edellyttää tuomioistuimen lupaa. Ainakin joissain tilanteissa tämäntyyppinen ratkaisu voisi olla toimiva pienriitamenettelyssä.

Pakollisen yhteenvedon laatimisen poisjättäminen on kannatettavaa. Yhteenvedo voitaisiin edelleen harkinnanvaraisesti laatia, mikäli se edistäisi asiaa. Yhteenvedon sijasta voitaisiin myös käyttää riitaisten kysymysten listausta.

Pienriita-asiat tulisi voida käsitellä yhden tuomarin kokoonpanossa. Oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 5 §:n 2 momenttia voitaisiin tältä osin väljentää siten, että asianosaisen vaatiessa täysilukuista kokoonpanoa sellainen määrättäisiin vain, jos asianosainen esittää sille etukäteen jonkin erityisen syyn. On huomioitava, että mikäli pyyntö kolmen tuomarin kokoonpanosta esitetään lähellä istuntopäivää tai istunnossa, ei kokoonpanoa ole yleensä heti saatavissa, jolloin asian käsittely lykkääntyy. Lisäksi on hyvä kiinnittää huomiota siihen, että asian käsittelyä voidaan pyrkiä hidastamaan esittämällä erilaisia perusteettomia väitteitä kuten esimerkiksi esteellisyysväitteitä.

Pääkäsittelyn kesto on harvoin pienissä jutuissa ongelma. Tehokkain tapa puuttua pääkäsittelyn kestoon on turhan todistelun rajaaminen pois, mikä on jo nykyainsäädännössä mahdollista. Sen soveltaminen on kuitenkin verraten korkealla, jottei asianosaisten oikeusturvaa loukata.

Ajatus materiaalisen prosessinjohtoon lisäämisestä on nykyisille tuomareille melko vieras. Siinä piilee vaara tuomioistuimen objektiivisen luottamuksen katoamisesta, jos tuomioistuimen vastuuta nykyisestä voimakkaasti lisätään.

Sinänsä asioiden joutuessa käsittely on varmasti jokaisen tuomioistuimen ja tuomarin tavoitteena. Nykyiset resurssit eivät sitä valitettavasti täysin tue. Tähän nähden mitään tarkkojen aikarajojen säättämistä käsittelyn keston tai ratkaisun antamisen osalta ei voida pitää tarkoituksenmukaisena, jos tuomioistuinten resursseja ei oteta nykyistä paremmin huomioon.

Kirjallisten todistajanlausuntojen osalta olisi hyvä pohtia sitä, millaisesta lausunnosta on kysymys. Tavarantarkastuskertomusten osalta ei ole aina välttämätöntä kuulla kertomuksen laatijaa, jos on kysymys esimerkiksi rajatumasta kysymyksestä. Kuluttajariitalautakunnassa on usein selvityksenä virheellisen tavaran korjanneen tahon lausunto. Tällaisten lausumien huomioon ottaminen ei yleensä vaarantaisi kummankaan asianosaisen oikeusturvaa erityisesti, jos toisella asianosaisella on mahdollisuus esittää asiasta vastatodistelua. Tilanne voi olla toinen, jos kysymys on toisen asianosaisen tuttavasta, joka kertoo tapahtumista oman näkemyksensä. Tällöin suullinen kuuleminen voi olla tarpeen. Todistajan kuulemista ei voida pitää niin ongelmallisena kuin muistiossa nähdään, vaikka se ei pääsääntöisesti tuomioistuimen rooliin kuulu. Tuomioistuin voi aloittaa kuulemisen neutraalilla tavalla pyytämällä kuultavaa kertomaan omin sanoin siitä teemasta, mistä hän on nimetty. Tämän jälkeen tuomioistuin varaa asianosaisille mahdollisuuden esittää kysymyksiä ja voi niitä tehdä itsekin.

Avustajakelpoisuuden lieventäminen

Avustajakelpoisuuden osalta ei voida olla lainkaan samaa mieltä muistiossa esitetyn kanssa. Oikeudenkäynnissä toimivien avustajien tasoa on pyritty parantamaan mm. lailla luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista. Avustajakelpoisuuden lieventäminen olisi ristiriidassa tämän tavoitteen kanssa. Vaikka pienriitamenettely on tarkoitettu yksinkertaisemmaksi menettelyksi, siinä ei tule avata uudelleen maallikkoavustajille mahdollisuutta ajaa asiaa. Pienriitamenettely tulee säätää aidosti niin yksinkertaiseksi, että asianosaiset selviävät itse asiansa ajamisesta. Jos asia muuttuu niin hankalaksi, että asianosainen ei selviä siitä itse, silloin asianosaisen tulee kääntyä kelpoisuusehdot täyttävän avustajan puoleen. Jos maallikkoavustajien käyttö sallitaan, silloin avataan mahdollisuus asian sotkemiseen niin, että kaikki pienriitamenettelyn hyödyt voidaan menettää.

Etäyhteyksien käytön lisäämistä voidaan pitää kannatettavana ajatuksena. Huolena on kuitenkin se, että nykyiset järjestelmät ja muut tekniset hankkeet ovat huomattavasti viivästyneet, joten niiden toteuttamiseen liittyy merkittävää epävarmuutta.

Oikeudenkäyntikulujen korvaaminen

Pienriitamenettelyn tavoitteiden toteutumisen kannalta olennaista on se, saadaanko oikeudenkäyntimenettelyn kustannukset kohtuulliselle tasolle. Jos tässä onnistutaan, kansalaisten halukkuus tuoda asiansa tuomioistuimeen voi nousta. Nykyhetken ongelmat johtuvat monelta osin siitä, että oikeudenkäynnin taloudellinen riski on liian suuri. Käytössä tulisi olla mahdollisimman selkeä ja ennustettava malli.

Muistiossa on esitetty kolme vaihtoehtoista oikeudenkäyntikulujen korvausmallia. Ensimmäisen ja toisen vaihtoehdon osalta voidaan yhtyä muistossa esitettyihin näkemyksiin. Kolmas vaihtoehto vaikuttaisi perustelluimmalta, jotta esityksen tavoite oikeudenkäyntikulujen vähentymisestä voisi toteutua niin, ettei voittaneen asianosaisen oikeusturva kohtuuttomasti huonone. Valmistelussa tulisi joka tapauksessa ottaa huomioon, miten menettelyn väärinkäyttö, puhdas tarkoitus lykätä saatavan perintää tai muut vastaavat seikat otetaan korvausvelvollisuudessa huomioon.

Oikeudenkäyntikulujen vähentämiseen voitaisiin päästä rajoittamalla korvattavien kulujen määrää eri toimenpiteiden osalta ja kokonaiskulujen määrää rajoittamalla. Toisaalta on myös otettava huomioon se, että voittanut asianosainen voi olla myös asian vastaaja, jolloin vastaajan oikeus puolustautua perusteetonta kannetta vastaan ei saa vaarantua tämän säännöksen vuoksi. Toisaalta ainakin pienemmissä riidoissa mahdollisen haastehakemuksen ja vastauksen laatimiseen voisi riittää 1-3 tunnin työ ja lausumaan 1-2 tunnin työ sekä istuntoon valmistautumiseen yhden tunnin työ. Jos istuntoon osallistumisesta hyväksyttäisiin todelliset tunnit ja käytettäisiin oikeusapulain taksoitusta, määrät eivät olisi kohtuuttoman suuria korvata ja ne mahdollistaisivat pienriita-asioiden asianmukaisen ajamisen. Riidan laadun perusteella voitaisiin harkita myös porrastusta asian ajamiseen käytettävän ajan sekä tuntipalkkion osalta.

Oikeudenkäyntimaksun osalta voitaisiin mahdollisesti harkita, että pienriitamenettelyssä perittäisiin alempi oikeudenkäyntimaksu, jos asiaa ei käsiteltäisi istunnossa tai perittäisiin erillinen istuntomaksu, kuten Englannissa ja Walesissa (s. 60).

Ratkaisuvaihtoehtojen kartoituksessa tulisi ottaa huomioon myös mietinnön sivulla 115 todettu huoli siitä, että pienriitamenettelystä säättäminen voisi johtaa tarpeettomiin oikeudenkäynteihin ja vaikuttaa asianosaisten sovintohalukkuuteen.

Tarpeettomien oikeudenkäyntien haittoja tulisi pyrkiä ehkäisemään myös itse menettelyä koskevilla säännöksillä ja jo menettelyn aikana. Oikeudenkäyntikuluvastuu toteutuu vasta oikeudenkäynnin jälkeen. Mikäli varattoman vastaajan tarkoituksena on viivyttää kantajan saatavan perintää, hän ei välttämättä välitä oikeudenkäyntikuluvastuusta. On myös otettava huomioon, että varattomalta asianosaiselta ei saada perittyä yleensä mitään. Tämä on aito riski oikeudenkäynnissä voittaneelle asianosaiselle, vaikka sitä pidetään muistion sivulla 128 Ulosottolaitosta koskevassa arviossa pienenä. Sen vuoksi menettely tulisi säätää sellaiseksi, että se ei mahdollistaisi perusteettomien kulujen aiheuttamista toiselle asianosaiselle. Kuluvastuun rajaamisessa olisi huomioitava myös

asianosaisten mahdollisuus laskelmointiin, menettely ei saisi johtaa tilanteisiin, joissa käsittelyn viivästyttämisen hyödyt lasketaan suuremmiksi kuin kuluhaitta.

Ratkaisujen perusteleminen ja muutoksenhakuoikeus

Ratkaisujen perustelemisen osalta voidaan olla samaa mieltä muistiossa esitetyn kanssa. Muistiossa s. 95 todetaan, että nykyainsäädäntö mahdollistaa jo nykyisellään tuomion perustelemisen ytimekkäästi ja esimerkiksi selostamatta laajasti asiassa esitetyn todistelun sisältöä. Tuomioiden perustelemista suppeammin raha-arvoisesti vähemmän merkityksellisissä jutuissa voidaan pitää perusteltuna. Esimerkiksi näytön kuvaamista ratkaisuissa voitaisiin supistaa huomattavasti. Tämä ei välttämättä edellytä muutosta lainsäädännössä, vaan lähinnä sen, että oikeuskäytännössä hyväksytään, että pienriitamenettelyn ratkaisut ovat suppeita.

Muutoksenhaun rajoittamista ei sen sijaan voida pitää perusteltuna. Tällä hetkellä ainakin riitautuneissa summaarisissa haetaan muutosta vain äärimmäisen harvoin. Tähän nähden muutoksenhaun rajaamiselle on vaikea nähdä perusteita. Käräjäoikeudella ei ole myöskään itseoikaisumahdollisuutta. Ihmisille, jotka tekevät työtään, sattuu aina välillä virheitä. Näille virheille täytyy olla jokin muukin oikaisumahdollisuus kuin OK 24:10 säädetyt korjaamismahdollisuudet ja ylimääräinen muutoksenhaku. Ratkaisujen perusteleminen on tärkeä keino pitää painopiste käräjäoikeudessa. Perusteluiden olennainen keventäminen voisi lisätä hovioikeuksien työmäärää. Muutoksenhaun rajaaminen puolestaan rajoittaisi liiaksi asianosaisten oikeusturvaa. Näyttömuutoksenhaun kieltämistä voidaan arvioida samoin. Edellä ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena sitä, että pienriitamenettely tulisi sovellettavaksi vain asianosaisten suostumuksin. Tähän nähden asianosaisten suostumusta muutoksenhakukieltoon ei voida pitää myöskään tehokkaana ratkaisuna. Pienriitamenettelyssä ratkaistavien asioiden odottavissa olevien muutoksenhakujen määrän perusteella jatkokäsittelyluvan kynnyksen korottamista ei voida pitää perusteltuna.

Pienriitamenettelyn vaikutuksista

Soveltamisalasta

Muistiossa todetuilla tavoin vaikutusten arviointiin liittyy paljon epävarmuutta. Vaikutusten arvioinnissa lähdetään siitä, että menettelyssä käsiteltäisiin kaikki riita-asiat, joissa riidan kohteen arvo olisi enintään 5000 euroa, mukaan lukien lapsen elatusta koskevat riidat.

Elatusriitojen osalta on kuitenkin todettava, vaikka niitä pidetään yleensä melko yksinkertaisina asioina, niihin liittyy myös usein voimakasta tunnelatausta ja riitapotentiaalia. Niiden merkitystä ei

voida pitää osapuolille myöskään vähäisenä. Tällä hetkellä elatustuen määrän suuruinen 186,97 euron elatusapu tarkoittaa 2.243,64 euroa vuodessa ilman indeksikorotuksia. Riitaisissa elatusasioissa harvoin vaaditaan elatustuen suuruista elatusapua, joten intressi on tavallisesti tätä suurempi.

Arviomuistion s. 16 todetaan, että lapsen elatusta koskevien riita-asioiden määrä on lisääntynyt ja muiden riita-asioiden vastaavasti vähentynyt. Lapsen elatusta koskevissa asioissa oikeudenkäyntikuluriski on muita riita-asioita pienempi, koska niissä kantajana on tyypillisesti lapsi, joka on oikeutettu oikeusapuun. Lasta, joka häviää elatustaan koskevan asian, ei myöskään yleensä veloiteta korvaamaan voittaneen asianosaisen oikeudenkäyntikuluja (KKO 2003:104 ja KKO 2003:105).

Tämän osalta on todettava, että elatusvastuu on ankaraa vastuuta, jossa lasten lähihuoltaja on nykyään voimassa olevan lainsäädännön perusteella kulusuojassa. Oikeudenkäyntikuluriski on siten etähuoltajan näkökulmasta todellinen. Sinänsä pienriitamenettely voisi tuoda ratkaisun tähän ongelmaan, jos kuluvastuuta rajoitettaisiin. Elatusriidoissa esiintyy kuitenkin runsaasti myös sellaisia vaatimuksia, joiden käsittely ei välttämättä sovellu suunniteltuun pienriitamenettelyyn. Sen vuoksi soveltamisalan laajentamista elatusriitoihin on syytä pohtia tarkkaan. Elatusriitojen osalta voisi olla muutenkin tarpeen arvioida kuluvastuuta vanhempien välillä, kun elatusapuun oikeutettu lapsi saa aina oikeusavun omaan elatusapuunsa (muistio s. 128), vaikka tosiasiassa hänen puolestaan riitelee hänen lähivanhempansa.

Pienriitojen lukumäärä

Pienriitojen lukumäärää on vaikea arvioida. Tältä osin on kuitenkin helppo yhtyä Itä-Suomen hovioikeuden esittämään arvioon juttujen lukumäärän kasvusta ja tuomioistuinten työmäärän lisääntymisestä. Lisäksi muistiossa esitettyä näkemystä siitä, että merkittävä osa kuluttajariitalautakunnassa nyt käsiteltävissä asioista siirtyisi pienriitamenettelyssä käsiteltäväksi voidaan pitää perusteltuna.

Itä-Uudenmaan käräjäoikeudessa ratkaistiin vuonna 2022 yhteensä 1102 riitaista summaarista, kun summaarisina riita-asioina vireille tulleita asioita ratkaistiin yhteensä 73350 asiaa. Näin ollen noin 1,5 prosenttia ratkaistuista summaarisista asioista oli riitaisia. Näistä riitautuneesta 1102 asiasta 416 asiaa siirrettiin Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuteen, joten niiden myöhemmistä vaiheista ei ole IUKO:lla tarkempaa tietoa. Itä-Uudenmaan käräjäoikeudessa näistä on ratkaistu riitautuksen jälkeen yksipuolisella tuomiolla jommankumman asianosaisen passiivisuuden perusteella yhteensä 119 asiaa. Sovinto on saavutettu yhteensä 102 asiassa. Lisäksi yhteensä 293 asiaa on jäänyt sillensä muun syyn vuoksi. Yleensä tällöin on kysymys kantajan peruutuksesta. Asiaratkaisuja on tehty yhteensä 171 asiassa. Näistä 32 on ratkaistu pääkäsittelyssä. Tuo 32 asiaa vastaa 18,7 prosenttia riitaisena ratkaistuista asioista. Arviomuistiossa esitetään, että vuodessa koko Suomessa käsiteltäisiin yhteensä jonkin verran alle 800 riitautunutta asiaa pääkäsittelyssä. Tällöin se tarkoittaisi yhteensä

4278 riitaista summaarista asiaa vuodessa, joissa tulee antaa asiaratkaisu. Tämän lisäksi osa nyt yksipuolisilla tuomioilla ja muun syyn vuoksi sillensä jätetyistä asioista voisi ohjautua pienriitamenettelyyn, jos se on säädetty helpommaksi ja edullisemmaksi menettelyksi kuin nykyinen oikeudenkäynti.

Yhteiskunnalliset vaikutukset

Yhteiskunnallisten vaikutusten osalta voidaan yhtyä arviomuistiossa esitettyihin näkökohtiin oikeuden saatavuuden parantumisesta ja oikeudenkäyntikynnyksen madaltumisesta aiheutuvista riskeistä. Viimeksi mainitun osalta pienriitamenettelyn jatkovalmistelussa pitäisi harkita oikeudenkäyntimaksujen ja – kulujen lisäksi myös muita prosessuaalisia keinoja, joilla selvästi perusteettomat, kiusantekotarkoituksessa tai muuten sekavat vaatimukset voitaisiin hylätä tai jättää tutkimatta melko vähäisellä tutkimisella. Jatkovalmistelussa on syytä kiinnittää huomiota myös asianosaisten välille mahdollisesti syntyvään epätasapainoon, jos toinen hoitaa asiaansa itse ja toisella on lainoppinut apunaan. Jos tätä tasapainoa aiotaan tasoittaa tuomarin prosessijohtovelvollisuuksia kasvattamalla, on pohdittava vakavasti myös, miten menettelyn puolueettomuus ja oikeudenmukaisuus pystytään takaamaan niin, että myös maallikkoasianosaiset siihen luottavat. Valtaosassa tapauksista asianosaisina olisi todennäköisesti yksityishenkilö ja yritys, jolla on palkkalistoillaan oikeudellisen koulutuksen saanut työntekijä.

Viranomaisvaikutukset

Muistiossa esitettyyn näkemykseen siitä, että käräjäoikeuksiin voisi saapua nykyistä enemmän riita-asioita pienriitamenettelyn säätämisen yhteydessä, on helppo yhtyä. Tämä voisi lisätä myös tuomioistuinten vaikuttavuutta yhteiskunnassa. Sen sijaan on vaikeampaa nähdä, miten pienriitamenettely vaikuttaisi korkeimpaan oikeuteen. Tämä näkemys perustuu siihen, että riitaisiin summaarisiin asioihin haetaan ani harvoin muutosta edes hovioikeudelta. Yleisemminkin on ollut havaittavissa, että yhä useammin myös laajemmat riita-asiat ovat jääneet lainvoimaisiksi käräjäoikeuden ratkaisun antamisen jälkeen.

IUKOn käsityksen mukaan käsittelyaikoja voidaan saada jonkin verran lyhennettyä prosessia keventämällä, mutta lisääntynyt juttumäärä johtaa väistämättä resurssitarpeen kasvamiseen. Onnistuneen pienriitamenettelyn säätäminen edellyttääkin myös oikeanlaista resurssitarpeen arviointia.

Resurssitarpeeseen vaikuttaa puolestaan menettelysäännökset ja suunniteltu tuomioistuinten korostettu selvittämisvastuu. Asian käsittely ei ole aina muistiossa todetu tavoin helppoa, vaikka ratkaistavana oleva kysymys ei olisi erityisen laaja tai monimutkainen. Tämä vaatii asian käsittelijältä ennen kaikkea kokemusta, jota ei opi kirjoista lukemalla. Tähän nähden muistion sivulla 73 esitetty näkemys siitä, että tuomioistuinharjoittelua suorittavat käräjänotaarit käsittelisivät pienriita-asioita ei ole sopusoinnussa sen ajatuksen kanssa, että tuomioistuimen tutkimis- ja selvittämisvelvollisuutta entisestään kasvatettaisiin. Todettakoon vielä tässä, että käräjänotaarit eivät käsittele nykyisin

kaikissa kärjäoikeuksissa edes kaikkia niitä asioita, joita lainsäätäjä on pitänyt kärjänotaareille soveltuvina.

IUKO viittaa eduskunnan oikeusasiamiehen lausuntoon, jossa todetaan, että ”pienriitamenettelyn onnistuminen edellyttäisi puheenjohtajalta joustavuutta ja vahvaa auktoriteettia, mikä käytännössä saattaisi tarkoittaa sitä, ettei tehtävää uskottaisi kaikkein nuorimmille tuomareille vaan pikemminkin sellaisille kokeneille tuomareille, jotka pystyvät johtamaan prosessia kokemuksensa tuomalla arvovallalla ja suurpiirteisyydellä sekä erottavat nopeasti olennaiset seikat vähemmän tärkeistä.” Sen sijaan tuomion julistamista koskeviin näkemyksiin on vaikeampi yhtyä.

Pienriitamenettelyssä käsiteltävien juttujen tapauskirjo voi olla suuri ja niissä voi olla monia yksittäisiä erillisiä ratkaistavia kysymyksiä. Jotta ratkaisu voidaan julistaa, tulisi lopputulos olla istunnon päätteeksi selvä. Asiakkaat eivät yleensä halua odottaa ratkaisua päätösharkinnan jälkeen tuntikausia. Varsin usein asianosaiset pyytävät saada ratkaisun myöhemmin kansliassa. Mikäli menettelyssä vähennetään tuomarin mahdollisuutta valmistella juttua ennen istuntoa, ei ajatus ratkaisun julistamisesta ole realistinen. Asia voi muuttua istunnossa huomattavasti. Nykyäänkin tuomarit julistavat ratkaisut, mikäli se on mahdollista, koska se helpottaa tuomarin jälkitöitä. Julistamista ei tule kuitenkaan säätää tuomarin velvollisuudeksi erityisesti, kun tuomarit saavat jo nyt ilmeisistä huolimattomuusvirheistä, jotka johtuvat pikemminkin teknisistä- kuin soveltamisvirheistä, huomautuksia oikeuskanslerilta.

Pienriitamenettelyn säätämisen voidaan arvioida vaativan huomattavaa lisähenkilökunnan määrää ainakin kärjäoikeuksissa. IUKO on edellä lausunut, että kirjallisen menettelyn käyttöalaa olisi syytä pikemminkin kasvattaa kuin kaventaa, jos asian käsittely ei vaadi suullisen todistelun vastaanottamista. Lisäksi edellä on esitetty arvio kirjallisessa menettelyssä mahdollisesti ratkaistavien asioiden määrästä verrattuna IUKO:ssa nyt käsiteltäviin riitautuneisiin summaarisiin. Kärjäoikeus on edellä lausunut myös sitä, että lasten elatusapua koskevien asioiden soveltuvuutta pienriitamenettelyyn tulisi pohtia tarkkaan. Kärjäoikeuden kokemuksen mukaan niitä voidaan vain harvoin käsitellä kirjallisessa menettelyssä, jos ne riitautuvat. Sovinnon vahvistamisten osalta kärjäoikeus toteaa, että sovinto säästää kärjätuomarin työtä merkittävästi siihen verrattuna, että hän istuu pääkäsittelyn ja kirjoittaa asiasta tuomion.

Muistion sivulla 120 arvioidaan, että yksinomaan pienriita-asioihin keskittyvä kärjätuomari kykenisi laskennallisesti käsittelemään keskimäärin 4–5 pienriita-asiaa viikossa. Näistä ainakin yksi ratkaistaisiin kirjallisesti, loput suullisesti istunnossa, jossa osa sovittaisiin.

Muistiossa on verrattu pienriita-asioita lähestymiskieltoasioihin. Näiltä osin on todettu, että ”pienriita-asiat olisivat kuitenkin todennäköisesti kärjätuomarin näkökulmasta keskimäärin työläämpiä ja vaatisivat enemmän työaikaa kuin lähestymiskiellon määräämistä ja sen rikkomista koskevat asiat.” IUKO on tästä samaa mieltä. Pienriita-asiat eivät ole verrattavissa lähestymiskieltoasioihin. Lähestymiskieltoasioissa ratkaisu on pitkälti joko-tai – lähestymiskielto

määrätään tai sitä ei määrätä. Menettelyä sääntelee pääasiassa laki lähestymiskiellosta. Pienriita-asiat voivat koskea moninaisia siviilioikeudellisia kysymyksiä, joita säätelevät useat erityislait. Niihin valmistautuminen ja perehtyminen voi vaatia lainsäädännön selvittämistä sekä EU-oikeudellisiin kysymyksiin perehtymistä. Esimerkiksi kulutusluottoja koskevat kysymykset voivat olla hyvin monimutkaisia.

IUKO:n arvion mukaan muistiossa esitetty laskennallinen määrä viikossa käsiteltävien juttujen määrästä on aivan liian suuri. Laskelmaa voidaan pitää optimistisena, vaikka tuohon aikaan sisältyisi vain istuntoaika ja mahdollisen tuomion laatiminen. Tämä tarkoittaisi enintään puolen päivän istuntoa, jolloin loppupäivä jäisi asian ratkaisemiseen ja muihin jälkitöihin. Tällöin ei laskelmassa oteta lainkaan huomioon valmistelua, johon on edellä todetusti käytettävä ainakin jonkin verran aikaa. Yksi työpäivä vastaa 7 tuntia 15 minuuttia, Tuomioistuinviraston nykyisen työmäärämittariston mukaan yksi riitautunut summaarinen vastaa 19 tunnin ja 30 minuutin työmäärää. Tuota työaikaa on pidettävä selvästi realistisempänä arviona kuin, mitä muistiossa on arvioitu. Tämän arvion perusteella tuomari pystyisi käsittelemään juuri ja juuri kaksi asiaa viikossa. Kirjallisessa menettelyssä asioita voitaisiin pystyä käsittelemään hieman enemmän, mutta vain harvat asiat olisivat ratkaistavissa alle yhden työpäivän 7 tunnin ja 15 minuutin työajassa.

Mikäli asioissa toimitetaan pääkäsittely, tulee se yleisöjulkisuuden vuoksi pitää istuntosalissa siitä huolimatta, että asianosaiset osallistuvat siihen videoyhteydellä. Puheenjohtajan on kuitenkin osallistuttava pääkäsittelyyn istuntosalista. Videoyhteyksin käytävässä pääkäsittelyssä istuntosalina käyvät pienempikokoiset salit, mutta videoyhteyksien käyttäminen ei siis vähennä istuntosalien lisätarvetta.

Heikkinen Timo
Itä-Uudenmaan käräjäoikeus